

Η ενικότητα στην επιστήμη

Βάσω Κιντή

στο *Το μήλο του Φρόντ και του ασυνείδητο του Νεύτωνα*, του Αριστείδη Μπαλτά, Αθήνα: Εξάντας (2004).

Τα υπό συζήτηση άρθρα του Αριστείδη Μπαλτά¹ θίγουν ένα πλήθος θεμάτων. Στο κείμενό μου θα περιοριστώ σε ένα: αυτό που ο ίδιος ονομάζει «ενικότητα στην επιστήμη». Η ενικότητα, κατά τον Αριστείδη Μπαλτά (ΑΜ), χαρακτηρίζει κλάδους όπως αυτόν της ψυχανάλυσης, υπό την έννοια ότι ενικές, μεμονωμένες περιπτώσεις αποτελούν το αντικείμενό της. Αντιδιαστέλλεται έτσι προς τις φυσικές επιστήμες στις οποίες οι μεμονωμένες περιπτώσεις δεν μελετώνται παρά ως εφαρμογές γενικών αρχών. Μεταξύ τους οι περιπτώσεις στη φυσική μπορεί να διαφέρουν μόνον ως προς τις αριθμητικές τιμές που λαμβάνουν τα μεγέθη τα οποία χρησιμοποιούνται για να τις περιγράψουν.

Ο λόγος για τον οποίο ο ΑΜ ενδιαφέρεται για την ενικότητα στην ψυχανάλυση είναι, όπως λέει, ο «εκδημοκρατισμός του ορισμού της επιστήμης». Ισχυρίζεται ότι η φιλοσοφία, πραγματευόμενη το φαινόμενο της επιστήμης, είχε ανέκαθεν ως πρότυπο τις φυσικές επιστήμες και ειδικά τη φυσική. Όμως, η ψυχανάλυση έχει να παρουσιάσει άλλα χαρακτηριστικά, διαφορετικά από αυτά της φυσικής, τα οποία η φιλοσοφία καλείται να γνωρίσει και να λάβει υπ' όψη της. Δεν είναι, ωστόσο, σαφές με ποιο τρόπο θα πρέπει να το κάνει αυτό και, κυρίως, για ποιο λόγο. Θα πρέπει, ας πούμε, η φιλοσοφία να διατυπώσει έναν άλλο ορισμό που θα περιλαμβάνει τόσο το πρότυπο της φυσικής όσο και αυτό της ψυχανάλυσης; Μπορούν όμως τα δύο αυτά πρότυπα να συγκεραστούν; Μήπως θα πρέπει η φιλοσοφία να εγκαταλείψει το πρότυπο της φυσικής και να υιοθετήσει αυτό της ψυχανάλυσης; Αλλά ποιοι είναι οι λόγοι για να το κάνει αυτό; Μήπως η φιλοσοφία δεν θάπρεπε καν να αποβλέπει στη διατύπωση κάποιου ορισμού έστω και εμπλουτισμένου; Τι έχει να κερδίσει η φιλοσοφία ή η επιστήμη δημοκρατικοποιώντας έναν ορισμό; Τα κείμενα του ΑΜ δεν υπεισέρχονται στην ανάλυση των θεμάτων αυτών οπότε δεν θα επιμείνω. Η

¹ Μπαλτάς, Α., 1997, «Αντικείμενο και πειραματικός έλεγχος επιστημονικών θεωριών: φυσική και ψυχανάλυση», *Ψυχολογία*, τόμος. 4, τεύχος 2.

Μπαλτάς, Α., 1999, «Ψυχανάλυση: Μια πρόκληση στη φιλοσοφία», *Ο Πολίτης*, τεύχος 71, σσ. 36-40

διερεύνηση των ειδικών χαρακτηριστικών της ψυχανάλυσης είναι, έτσι κι αλλιώς, σημαντική, ανεξάρτητα από το πού αυτά θα χρησιμεύσουν. Στο κείμενο που ακολουθεί θα ασχοληθώ με ένα από τα ειδικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται από τον ΑΜ στην ψυχανάλυση, αυτό της ενικότητας.

Η περίπτωση της φυσικής

Στη φυσική, γράφει ο ΑΜ, οι συγκεκριμένες περιπτώσεις των φαινομένων είναι μεταξύ τους απολύτως εναλλάξιμες. Αποτελούν ισότιμους εκπροσώπους των γενικών νόμων στους οποίους υπάγονται. Οποιοδήποτε συγκεκριμένο αντικείμενο, π.χ., μπορεί να μελετηθεί, από τη σκοπιά της φυσικής, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Θα χρησιμοποιηθούν οι ίδιες ακριβώς έννοιες, οι ίδιοι νόμοι και θεωρίες. Το μόνο που μπορεί να αλλάζει κάθε φορά είναι οι αριθμητικές τιμές που λαμβάνουν τα μεγέθη τα οποία υπεισέρχονται στην περιγραφή του.

Τι σημαίνει αυτό για τα συγκεκριμένα φαινόμενα στη φυσική; Οι φυσικές θεωρίες χρησιμοποιούνται, βεβαίως, για να εξηγηθούν επί μέρους φυσικά φαινόμενα ή για να κατασκευαστούν νέα. Μπορούν, έτσι, να χαρακτηριστούν σημαντικά, αφού συνιστούν τον λόγο για τον οποίο υπάρχει η επιστήμη. Επίσης, αν κανείς ασπάζεται συγκεκριμένες φιλοσοφικές θεωρίες, όπως π.χ. τον επαγωγισμό ή την επαληθευσιοκρατία/διαψευδοκρατία, μπορεί να υποστηρίξει ότι οι μεμονωμένες περιπτώσεις συντελούν στη διατύπωση ή τον έλεγχο των γενικών νόμων. Διατυπώνουμε γενικούς νόμους παρατηρώντας πλήθος μερικών περιπτώσεων, ενώ τους ελέγχουμε αναζητώντας και λαμβάνοντας υπόψη μας συγκεκριμένα αντιπαραδείγματα και εφαρμογές. Υπ' αυτήν την έννοια, υποθέτω, χαρακτηρίζει ο ΑΜ τα ενικά φαινόμενα «το άλας της φυσικής»². Ο πειραματικός έλεγχος, γράφει,

δεν μπορεί παρά να αφορά ενικά φαινόμενα ενώ η γνωσιακή ιδιοποίηση ενός 'γενικού' φαινομένου του τύπου 'κίνηση υλικού σημείου εντός πεδίου βαρύτητας' σημαίνει ότι ο αντίστοιχος νόμος έχει δοκιμαστεί με επιτυχία σε όλα τα ενικά, και πάλι, φαινόμενα που υπεισήλθαν στους αντίστοιχους πειραματικούς ελέγχους. (1997, σ. 5)

Έχουν, λοιπόν, σημασία τα ενικά φαινόμενα στη φυσική; Ο επαγωγισμός και η επαληθευσιοκρατία/διαψευδοκρατία, που εξαίρουν τη σημασία των ενικών

² 1997, σ. 4. Ο χαρακτηρισμός πάντως 'το άλας της φυσικής' για τα ενικά φαινόμενα είναι κάπως παραπλανητικός για το ίδιο το εγχείρημα του ΑΜ καθώς φαίνεται να τους προσδίδει σημασία μεγαλύτερη από αυτή που θα επιθυμούσε ο ίδιος ο ΑΜ σε ό,τι αφορά τη φυσική.

φαινομένων στις φυσικές επιστήμες, έχουν αμφισβητηθεί, όχι μόνο για τα λογικά προβλήματα που εγείρονται από τις αρχές τους, αλλά και για το κατά πόσον πράγματι υιοθετούνται από τους επιστήμονες. Η πρακτική της επιστήμης, ειδικά της σύγχρονης, δείχνει ότι η ενασχόληση των επιστημόνων με συγκεκριμένα φαινόμενα είναι σήμερα σχεδόν καταχρηστική³. Πολλοί λίγοι υποστηρίζουν ότι οι επιστήμονες συσσωρεύουν στοιχεία μερικών περιπτώσεων τα οποία, στη συνέχεια, ταξινομούν για να διατυπώσουν γενικούς νόμους. Οι επιστημονικές θεωρίες και οι γενικοί νόμοι μπορεί να προκύπτουν, όχι από τη συσσώρευση και μελέτη συγκεκριμένων περιπτώσεων, αλλά από λόγους καθαρά θεωρητικούς, ή ίσως ακόμη και για λόγους καθαρά τυχαίους⁴. Στην περίπτωση που θεωρητικοί προβληματισμοί οδηγούν στη διατύπωση νόμων, οι ειδικές, συγκεκριμένες περιπτώσεις μπορεί να χρησιμοποιούνται επικουρικά, για την καλύτερη διασάφηση των γενικών αρχών ή για την κατάδειξη της ισχύος τους σε όλο και ευρύτερο φάσμα. Δεν συνιστούν οι ίδιες γνήσια προβλήματα προς λύση. Συνιστούν απλώς το πεδίο εφαρμογής των γενικών αρχών⁵. Αν έχουμε, τώρα, τους γενικούς νόμους, τα μερικά φαινόμενα, και πάλι, παρέλκουν. Δηλαδή, παύουν πλέον να είναι απαραίτητα, υπό την έννοια ότι, εφόσον παγιωθούν οι γενικοί νόμοι, οι μερικές περιπτώσεις δεν μπορεί παρά να περιγράφονται και να εξηγούνται από αυτούς, όποτε η περίπτωση το απαιτεί. Γι' αυτό, άλλωστε, σπάνια επιδίδονται οι επιστήμονες σε ελέγχους συμπερασμάτων που έχουν ανακοινωθεί σε επιστημονικά περιοδικά ή συνέδρια. Πώς παγιώνονται, όμως, οι γενικοί νόμοι; Γίνονται, βεβαίως, πειραματικοί έλεγχοι. Ωστόσο, όπως υποστηρίζεται στη φιλοσοφία της επιστήμης, το βάρος στους ελέγχους αυτούς δίνεται λιγότερο σε όσα μαρτυρεί η μεμονωμένη περίπτωση που μελετάται κάθε φορά, και περισσότερο στη θεωρία. Γι' αυτό συχνά παραβλέπονται ή απορρίπτονται πειραματικά δεδομένα που αντιβαίνουν στις θεωρητικές προσδοκίες μας.

³ Είναι χαρακτηριστική η φράση που παραθέτει ο P. Feyerabend στο βιβλίο του που εκδόθηκε μετά θάνατον (1999), *Conquest of Abundance: A Tale of Abstraction versus the Richness of Being*, Chicago: The University of Chicago Press, σ. 252. Ο νομπελίστας Peter Medawar γράφει:

Καθώς η επιστήμη προοδεύει, τα συγκεκριμένα γεγονότα κατανοούνται, και άρα κατά μία έννοια εκμηδενίζονται, από γενικές αποφάνσεις όλο και μεγαλύτερης εξηγητικής δύναμης και εύρους πράγμα που σημαίνει ότι δεν χρειάζεται να πλέον να γνωρίζουμε τα γεγονότα ρητά. Σε όλες τις επιστήμες απαλλασσόμαστε προοδευτικά από το βάρος των ενικών περιπτώσεων, την τυραννία του συγκεκριμένου και μερικού.

Βεβαίως ο Feyerabend, *pace* Medawar, σπεύδει να χαρακτηρίσει τα πλατωνικά καθόλου και τις γενικές αποφάνσεις των επιστημόνων “τυράννους” που εκμηδενίζουν το συγκεκριμένο.

⁴ Για συναφείς λόγους γίνεται στη φιλοσοφία της επιστήμης η διάκριση μεταξύ πεδίου ανακάλυψης και πεδίου δικαιολόγησης.

Πάντως, είτε αποδώσουμε στις μεμονωμένες περιπτώσεις ειδική βαρύτητα είτε όχι, αυτές εξακολουθούν να αντιμετωπίζονται στις φυσικές επιστήμες ως απολύτως μεταξύ τους εναλλάξιμες, οπότε χάνουν αυτό ακριβώς που τις καθιστά ειδικές. Η ιδιαιτερότητά τους είναι τελείως απισχνασμένη και θα μπορούσαν, όπως είπαμε προηγουμένως, να λείπουν και εντελώς.

Η περίπτωση της ψυχανάλυσης

Στην ψυχανάλυση, ισχυρίζεται ο AM, τα πράγματα είναι διαφορετικά. Αντικείμενο της ψυχανάλυσης είναι, κατά τρόπο ουσιαστικό, ενικά φαινόμενα. Στην περίπτωση αυτή δεν υπάρχει αίτημα διατύπωσης γενικών νόμων· οι συγκεκριμένες περιπτώσεις δεν είναι εναλλάξιμες και αναλώσιμες αλλά η αρχή και το τέλος (με τη διττή έννοια του όρου, του τέρματος και του σκοπού) της ψυχαναλυτικής διαδικασίας. Το γεγονός αυτό, υποστηρίζει ο AM, δεν είναι ένα τυχαίο χαρακτηριστικό. Δεν οφείλεται στην ιστορική συγκυρία, δεν έτυχε να συγκροτηθεί ο κλάδος εστιάζοντας στη μεμονωμένη περίπτωση και όχι στη διατύπωση γενικών νόμων. Η ψυχανάλυση, γράφει ο AM, είναι υποχρεωμένη να ασχολείται με ενικά φαινόμενα διότι «το αντικείμενο της ψυχανάλυσης συνιστά δομή». Αυτό σημαίνει, κατά τον AM, ότι τα μερικά φαινόμενα ορίζονται μέσω των σχέσεών τους με άλλα φαινόμενα, τα οποία όλα μαζί συνιστούν δομή. Το ένα φαινόμενο εγκαλεί⁶ το άλλο. Γράφει π.χ. ότι η *παραπραζία* συνδέεται με την *καθήλωση*, η *καθήλωση* εγκαλεί το *προωκτικό στάδιο*, κ.λπ. Αν, τώρα, κάθε φαινόμενο ορίζεται μόνο μέσω των σχέσεών του με άλλα φαινόμενα, τότε

δεν μπορούν να υπάρξουν έσχατα στοιχειώδη φαινόμενα, απολύτως απλά, τουλάχιστον από τη σκοπιά που ενδιαφέρει, ώστε τα περισσότερα σύνθετα φαινόμενα να οικοδομούνται με τη βοήθειά τους. Η ανάλυση ενός φαινομένου, δηλαδή ο προσδιορισμός των σχέσεων που αυτό διατηρεί με άλλα φαινόμενα φέρει στην επιφάνεια φαινόμενα εξίσου 'σύνθετα' με αυτό. (1997, σ. 10)

Εκτός από σύνθετο, κάθε φαινόμενο στην ψυχανάλυση είναι, επίσης, κατά τον AM, μοναδικό.

⁵ Κάτι ανάλογο εννοεί και ο Kuhn μιλώντας για γρίφους που απασχολούν τους επιστήμονες κατά τη διάρκεια της κανονικής επιστήμης.

⁶ Το κατά πόσον ένα φαινόμενο είναι σύνθετο, χρειάζεται δηλαδή και άλλα φαινόμενα για να οριστεί, είναι διαφορετικό από το κατά πόσον ένα φαινόμενο, ανεξάρτητα από το αν είναι σύνθετο ή απλό, εγκαλεί άλλα φαινόμενα, επίσης σύνθετα ή απλά. Στο κείμενο δεν διευκρινίζεται ποιο από τα δύο εννοείται ή αν εννοούνται και τα δύο μαζί.

[H] μεταβολή ενός, όπως αυτή προκύπτει από κάποια πειραματική διαδικασία (ας πούμε, η –ενδεχομένως προσωρινή- «θεραπεία» ενός «ασθενούς» από τη συγκεκριμένη «φοβία» του) δεν μπορεί παρά να έχει τον αντίκτυπό της στα υπόλοιπα φαινόμενα που σχετίζονται με αυτό και άρα, τελικά, σε ολόκληρη τη δομή που συνιστά το αντικείμενο της ψυχανάλυσης. (Δηλαδή σε ολόκληρο το «ασυνείδητο» του «ασθενούς» που πάσχει από την εν λόγω «φοβία».) Αφού δε η μεταβολή ενός φαινομένου μεταβάλλει όλα τα φαινόμενα που συνιστούν την οικεία δομή, κάθε φαινόμενο είναι *απολύτως μοναδικό*. (Δύο «φοβίες» ή ακόμη και δύο «ακροφοβίες» δεν μπορούν ποτέ να είναι απολύτως ίδιες.) (1997, σ. 15)

Στην ψυχανάλυση, λοιπόν, δεν υπάρχουν, κατά τον AM, έσχατα φαινόμενα ενώ όλα είναι σύνθετα και μοναδικά. Μάλιστα, αν τα φαινόμενα στην ψυχανάλυση δεν ήταν μοναδικά, τότε, λέει ο AM, θα μπορούσαμε να έχουμε ταυτόσημα ασυνείδητα, πράγμα αδύνατον.

Η κριτική

Συμφωνώ με τον AM ότι οι φυσικές επιστήμες και η ψυχανάλυση αντιμετωπίζουν διαφορετικά τις ενικές περιπτώσεις. Συμφωνώ επίσης ότι στις φυσικές επιστήμες οι μεμονωμένες περιπτώσεις είναι απολύτως εναλλάξιμες μεταξύ τους και, υπ' αυτήν την έννοια, όχι ιδιαίτερες σημαντικές, ενώ στην ψυχανάλυση έχουν ειδική βαρύτητα. Οι παρατηρήσεις μου θα εστιάσουν, αφενός, στο κατά πόσον η ιδιαιτερότητα της ψυχανάλυσης μπορεί να περιγραφεί με τους όρους του AM, και αφετέρου στο ζήτημα της ενικότητας και της μελέτης περιπτώσεων εν γένει.

Ψυχανάλυση και φυσικές επιστήμες

Η γνώμη μου είναι ότι όσα παρέθεσα προηγουμένως από τα κείμενα του AM για τα φαινόμενα που εξετάζει η ψυχανάλυση, δεν αρκούν για να διαφοροποιήσουν ουσιαστικά τον κλάδο αυτό από άλλους κλάδους των φυσικών επιστημών.

1. η συνθετότητα των φαινομένων

Ο AM ισχυρίζεται ότι για να περιγραφεί ένα φαινόμενο όπως η *καθήλωση*, εγκαλούνται άλλα φαινόμενα, όπως η *παραπραξία*. Όμως, ακόμη και στη φυσική, όταν μελετάμε π.χ. το φαινόμενο της *κίνησης Brown*, εγκαλούμε το φαινόμενο *μεταφορά κινητικής ενέργειας*. Δεν πρόκειται για απλά φαινόμενα στη φυσική και σύνθετα στην ψυχανάλυση. Τόσο στη μια όσο και στην άλλη περίπτωση, αυτό που συμβαίνει είναι να χρησιμοποιούνται για την περιγραφή φαινομένων έννοιες από όλο

το φάσμα του εννοιολογικού συστήματος της εκάστοτε επιστημονικής θεωρίας που, και στις φυσικές επιστήμες, θα μπορούσε να υποστηριχθεί, ότι αποτελούν δομή.

2. τα έσχατα, στοιχειώδη, φαινόμενα

Δεν είναι σαφές τι συνιστά έσχατο και απλό φαινόμενο στις φυσικές επιστήμες ώστε να το αντιδιαστείλουμε προς τα πάντοτε σύνθετα της ψυχανάλυσης. Είναι ένα μόριο νατρίου στοιχειώδες φαινόμενο; Μια ελαστική κρούση; Μια ταλάντωση; Μια χημική αντίδραση; Μια γονιμοποίηση γενετικού κυττάρου; Μια μετάλλαξη; Μια οικονομική συναλλαγή; Στο απόσπασμα που παρέθεσα προηγουμένως, ο AM φαίνεται να υποστηρίζει ότι η διάκριση απλού-σύνθετου είναι σχετική. Στην ψυχανάλυση, γράφει, «η ανάλυση ενός φαινομένου, δηλαδή ο προσδιορισμός των σχέσεων που αυτό διατηρεί με άλλα φαινόμενα, φέρει στην επιφάνεια φαινόμενα εξίσου ‘σύνθετα’ με αυτό». Δηλαδή, στην ψυχανάλυση όλα τα φαινόμενα είναι ‘εξίσου σύνθετα’· δεν υπάρχουν φαινόμενα ‘λιγότερο σύνθετα’, ενώ στη φυσική η μελέτη και η περιγραφή ενός φαινομένου μπορεί να εγκαλεί φαινόμενα σχετικά απλούστερα από αυτό. Επ’ αυτού θα είχα τις εξής επισημάνσεις: πρώτον, τι σημαίνει ‘λιγότερο σύνθετα’ στη φυσική; Με βάση ποιο κριτήριο διακρίνονται τα εξίσου από τα λιγότερο σύνθετα; Είναι π.χ. η κίνηση Brown περισσότερο, λιγότερο ή εξ ίσου σύνθετο φαινόμενο με τη μεταφορά κινητικής ενέργειας; Και δεύτερον, αν δεχθούμε ότι η διάκριση είναι σχετική, γιατί γίνεται λόγος για *έσχατα, στοιχειώδη* και *απλά* φαινόμενα; Ο ορολογία αυτή εγκαλεί οντολογικές κατηγορίες (π.χ. του μεταφυσικού ατομισμού) οι οποίες, μάλλον, δεν ενδιαφέρουν στα συγκεκριμένα κείμενα τον AM.

3. η μοναδικότητα των φαινομένων

Τα φαινόμενα στην ψυχανάλυση, γράφει ο AM, είναι μοναδικά, επειδή κάθε μεταβολή σε ένα από αυτά έχει αντίκτυπο στα υπόλοιπα που συνιστούν δομή. Η δομή, υποθέτω, αφορά τόσο το εννοιολογικό σύστημα, π.χ. της φροϋδικής θεωρίας, όσο και την περιγραφή του ίδιου του υποκειμένου που αποτελεί αντικείμενο της ανάλυσης. Κατ’ αντιστοιχία στη φυσική έχουμε ως δομή τόσο το εννοιολογικό σύστημα π.χ. της νευτώνιας θεωρίας όσο και την περιγραφή του αντικειμένου της θεωρίας αυτής, του φυσικού κόσμου.

Είναι κατά ειδικό τρόπο μοναδικά τα φαινόμενα στην ψυχανάλυση; Είναι, κατά τη γνώμη μου, τόσο μοναδικά όσο είναι τα φαινόμενα στην ιατρική, στη βιολογία, στη νομική, στις κοινωνικές επιστήμες. Η ιδιαιτερότητα των φαινομένων αυτών δεν

έγκειται στο γεγονός ότι το αντικείμενο των κλάδων που αναφέρθηκαν μπορεί να συνιστά δομή. Έγκειται στο ότι στους συγκεκριμένους κλάδους έχει σημασία η ιστορική στιγμή και η ιστορική διάσταση, όπως και η αξία των υποκειμένων που συνιστούν τα αντίστοιχα αντικείμενα⁷. Ο ίδιος ο ΑΜ το αναγνωρίζει όταν λέει ότι η ψυχανάλυση είναι «καταστατικά υποχρεωμένη να παρακολουθεί την ιστορία του “ασθενούς”»⁸. Η υποχρέωσή της, ωστόσο σημειώνει, δεν είναι τόσο ηθική (τι θα πάθει και αν θα θεραπευθεί το υποκείμενο) όσο γνωσιακή. Δηλαδή ο αναλυτής χρειάζεται να παρακολουθεί τη διαρκή μεταβολή των φαινομένων που αφορούν τον “ασθενή”, και λαμβάνουν χώρα κατά την ψυχαναλυτική συνεδρία, διότι η μερική “θεραπεία” μπορεί να επιφέρει αλλαγές και να αποκαλύψει φαινόμενα που δεν είχαν αρχικά εκτιμηθεί, με αποτέλεσμα να απαιτείται αναθεώρηση της αρχικής πρώτης διάγνωσης και πορείας. Είναι όμως αυτό ειδικό στην ψυχανάλυση και κατά ποιο τρόπο; Νομίζω ότι το ειδικό που υπογραμμίζει ο ΑΜ (χωρίς να το ονομάζει έτσι) είναι ότι η ίδια η μελέτη του αντικειμένου της ψυχανάλυσης μεταβάλλει το αντικείμενο αυτό. Δεν θέλω να αρνηθώ μια τέτοια διαπίστωση, όμως δεν βλέπω τι σχέση έχει με το κατά πόσον το αντικείμενο συνιστά δομή.

Ο ΑΜ υποστηρίζει ότι η δομή του αντικειμένου καθιστά τα ψυχαναλυτικά φαινόμενα μοναδικά επειδή η ίδια η διαδικασία της ανάλυσης φέρνει στην επιφάνεια και μεταβάλλει, το ένα μετά το άλλο, συνδεδεμένα μεταξύ τους φαινόμενα. Γιατί όμως πρέπει η σύνδεση αυτή να συνιστά κάποιου είδους δομή; Μήπως, αντί για δομή και μοναδικότητα, θα έπρεπε να μιλάμε για την πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει ένα αναλυόμενο υποκείμενο λόγω της ιστορίας του, της ελευθερίας του και της αξίας που αυτό φέρει; Αν πάλι η ιδιαιτερότητα εντοπίζεται στο ότι το αντικείμενο της μελέτης κατά τη μελέτη μεταβάλλεται, δεν θα μπορούσαμε να αναγνωρίσουμε την ‘ιδιαιτερότητα’ αυτή σε ανθρωπολογικές και εθνολογικές έρευνες ή ακόμη και σε σύγχρονους κλάδους που ανήκουν στις φυσικές επιστήμες; Τι σημαίνει λοιπόν ότι τα ψυχαναλυτικά φαινόμενα χαρακτηρίζονται από μοναδικότητα; Σημαίνει, κατά τη γνώμη μου, ότι κάθε υποκείμενο, καταλαμβάνοντας διαφορετικές χωροχρονικές

⁷ Η ιστορική διάσταση υπεισέρχεται και στις επιστήμες της γεωλογίας και αστρονομίας, καθιστώντας τα αντικείμενα αμοιτέρων, επίσης μοναδικά. Εν τούτοις, και στις δύο αυτές περιπτώσεις θεωρείται ότι τα φαινόμενα που εξετάζονται είναι εκ συγκυρίας μοναδικά. Αυτό σημαίνει ότι κάθε άλλο σύμπαν (όσο κι αν αυτό ακούγεται αντιφατικό) ή κάθε άλλος πλανήτης θα μπορούσε να μελετηθεί με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που μελετώνται σήμερα τα αντίστοιχα αντικείμενα. Είναι εντελώς συγκυριακό το ότι έχουμε στη διάθεσή μας προς μελέτη μόνο τη Γη και μόνο το συγκεκριμένο σύμπαν.

⁸ 1997, σ. 14

συντεταγμένες, έχει διαφορετική ιστορία, αφού είχε διαφορετικές εμπειρίες και, άρα, έχει συγκροτηθεί διαφορετικά. Οπότε κάθε χειρισμός, κάθε “θεραπεία” θα πρέπει να είναι ειδική.

Μη ταυτόσημα ασυνείδητα

Στο κείμενο αναφέρεται ότι αν τα φαινόμενα της ψυχανάλυσης δεν ήταν μοναδικά, θα μπορούσαμε να έχουμε ταυτόσημα ασυνείδητα. Η υποθετική αυτή πρόταση τίθεται για να συναχθεί ένα άτοπο: ότι, δηλαδή, δεν μπορούμε να έχουμε ταυτόσημα ασυνείδητα. Τι είδους άτοπο είναι αυτό; Υποθέτω πως δεν πρόκειται για λογικό αδύνατο. Εκ των πραγμάτων, και όχι εξ αιτίας της λογικής, δεν μπορούμε να έχουμε ταυτόσημα ασυνείδητα, κι αυτό γιατί δεν μπορούν δυο άτομα να έχουν ακριβώς την ίδια ιστορία και συγκρότηση. Όταν ο AM ισχυρίζεται ότι δύο άτομα δεν μπορούν να έχουν απολύτως την ίδια φοβία τι εννοεί; Είναι κάτι λογικώς αδύνατον; Αυτό θα μπορούσε να υποστηριχθεί μόνον επί τη βάσει μεταφυσικών αντιλήψεων που περιχαράκωνουν τα ψυχικά φαινόμενα στον ιδιωτικό, απροσπέλαστο χώρο του κάθε υποκειμένου. Στην περίπτωση αυτή, όμως, δεν μπορούμε να ξέρουμε αν έχουμε εκδοχές του ίδιου ψυχικού φαινομένου σε δύο διαφορετικά υποκείμενα για να μην πούμε ότι δεν ξέρουμε αν υπάρχουν καν ψυχικά φαινόμενα στο άλλο υποκείμενο. Επιπλέον, όταν διακρίνουμε τις φοβίες με βάση το σε ποιον ανήκουν, καθιστούμε το υποκείμενο στο οποίο αποδίδουμε τα ψυχικά φαινόμενα, κριτήριο διάκρισης των ψυχικών φαινομένων. Δηλαδή δεν διακρίνουμε τις φοβίες ή τους πόνους επί τη βάσει των ιδιοτήτων που τους χαρακτηρίζουν αλλά επί τη βάσει των προσώπων στα οποία τους αποδίδουμε. Είναι σαν να λέμε ότι δύο πράσινα βιβλία δεν έχουν το ίδιο χρώμα επειδή το ένα είναι δικό μου και το άλλο του X⁹.

Η γενικότητα των εννοιών και η ενικότητα των περιπτώσεων

Στην περίπτωση, τώρα, που το άτοπο των ταυτόσημων ασυνειδήτων δεν το αποδώσουμε στη λογική αλλά στη συγκυρία, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι έχουμε, σε δύο διαφορετικά υποκείμενα, δύο διαφορετικά έκτυπα (tokens) του γενικού τύπου της φοβίας. Δηλαδή, θα μπορούσαμε να πούμε, ακολουθώντας τον Leibniz, ότι οι διαφορετικές θέσεις στο χώρο, συνεπάγονται αριθμητική, και όχι ποιοτική, διαφορά. Μια τέτοια άποψη θα μας επέτρεπε να μιλάμε, π.χ., για ίδιες

φοβίες, οπότε δεν θα είχαμε το πρόβλημα που εντοπίζει ο AM, δηλαδή, το πώς μπορούμε να έχουμε γνώση απολύτως εξατομικευμένων ενικών φαινομένων. Στην περίπτωση ίδιων φοβιών θα είχαμε ενικά φαινόμενα, αλλά όχι απολύτως διαφορετικά μεταξύ τους. Ο AM οδηγείται, εμμέσως, στη λύση αυτή, την εξομοίωση δηλαδή των ατομικών φαινομένων. Το γεγονός, γράφει, ότι η ψυχανάλυση ασχολείται με πλήρως εξατομικευμένα ενικά φαινόμενα,

[Δ]εν πρέπει να μας κάνει να συμπεράνουμε πως η ψυχανάλυση δεν είναι σε θέση να 'κατασκευάσει' τα προσίδια 'γενικά' φαινόμενα του τύπου "ακροφοβία", "παραπραξίες ομιλίας" κ.λπ. Το εννοιολογικό σύστημα της ψυχανάλυσης, ως ακριβώς εννοιολογικό σύστημα, είναι γενικό και αφηρημένο, πράγμα που το προικίζει με τη δυνατότητα να 'κατασκευάσει' τέτοια 'γενικά' φαινόμενα και να διατυπώσει τους νόμους (τις συγκεκριμένες σχέσεις εννοιών) που τα διέπουν. Υπό αυτό το πρίσμα, ενικά φαινόμενα του τύπου "Τούτη η συγκεκριμένη "ακροφοβία" τούτου του συγκεκριμένου "ασθενούς"", εμπίπτει στην αρμοδιότητα του εν λόγω εννοιολογικού συστήματος συνιστώντας μια δυνατή 'εφαρμογή', μια περίπτωση, ένα παράδειγμα, μία περίπτωση της "ακροφοβίας" εν γένει. Αλλιώς δεν θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για γνωσιακή ιδιοποίηση ενός φαινομένου από ένα γενικό και αφηρημένο εννοιολογικό σύστημα. (1997, σ. 16)

Στο απόσπασμα αυτό ο AM υποστηρίζει πως η ψυχανάλυση, όπως κάθε επιστήμη, διαθέτει γενικό και αφηρημένο εννοιολογικό σύστημα το οποίο της επιτρέπει να μελετά και να «ιδιοποιείται γνωσιακά» όλες τις περιπτώσεις που εμπίπτουν στο αντικείμενό της. Αυτό σημαίνει, όμως, ότι οι επί μέρους περιπτώσεις, κατά κάποιο τρόπο, εξομοιώνονται μεταξύ τους, γίνονται σαν τις περιπτώσεις της φυσικής, «στιγμιότυπα» (instances) των γενικών νόμων. Εγκαταλείπεται, λοιπόν, η θέση περί απολύτου μοναδικότητας των φαινομένων της ψυχανάλυσης; Όχι. Ο AM έχει την εξής λύση για να συμβιβάσει τη θέση περί απόλυτης διαφοροποίησης των ενικών φαινομένων της ψυχανάλυσης με τη θέση περί «γνωσιακής τους ιδιοποίησης», η οποία απαιτεί την ύπαρξη γενικών φαινομένων:

Το γεγονός ότι οι περιπτώσεις [της ψυχανάλυσης] ... δεν μπορούν να είναι απολύτως ίδιες, συνιστώντας πλήρως ισότιμους 'εκπροσώπους' του συναφούς 'γενικού' φαινομένου, δεν αποκλείει τη γνωσιακή ιδιοποίησή τους. Από τη μια μεριά, οι έννοιες που συντάσσουν το εννοιολογικό σύστημα της ψυχανάλυσης (οι ψυχαναλυτικές έννοιες) είναι αρκετά ανοιχτές ώστε να χωρούν ένα μεγάλο εύρος ιδιαίτερων 'εκφάνσεων' των συναφών 'γενικών' φαινομένων ενώ, από την άλλη, η πειραματική διαδικασία που συνιστά η αναλυτική συνεδρία με την τεχνική της είναι

⁹ Για το επιχείρημα αυτό βλέπε το λήμμα "privacy" στο Glock, H-J., 1996, *A Wittgenstein Dictionary*, London: Blackwell

επαρκώς ευέλικτη ώστε να μπορεί να συλλάβει απολύτως ιδιαίτερες, ενίοτε και ιδιαίτερα καλά μεταμφιεσμένες, τέτοιες εκφάνσεις, και να αντιδρά κατάλληλα. (1997, σ. 16)

Η λύση, λοιπόν, στο πρόβλημα που εντοπίζει ο AM είναι η ανοικτότητα των ψυχαναλυτικών εννοιών και η ευελιξία της αναλυτικής συνεδρίας η οποία μπορεί να φέρει στην επιφάνεια τις ειδικές συνδέσεις των ψυχικών φαινομένων στην περίπτωση του εκάστοτε 'ασθενούς'. Αυτό το τελευταίο σημαίνει, όμως, ότι η μοναδικότητα των ψυχαναλυτικών φαινομένων δεν βρίσκεται στην ιδιομορφία κάθε περίπτωσης φοβίας, (η φοβία του X είναι διαφορετική από του Ψ), αλλά στις διαφορετικές συνδέσεις που έρχονται στο φως μεταξύ της φοβίας του X και των άλλων ψυχικών φαινομένων του X και μεταξύ της φοβίας του Ψ και των άλλων ψυχικών φαινομένων του Ψ. Κατά τα άλλα η φοβία του X και η φοβία του Ψ δεν είναι παρά εκφάνσεις του ίδιου γενικού φαινομένου. Αποτελούν δηλαδή "στιγμιότυπα" φοβίας. Ο ίδιος ο AM αναγνωρίζει αυτή την αναλογία ψυχανάλυσης και φυσικής όταν γράφει:

[M]πορούμε άρα να πούμε πως, όπως [η φυσική] μπορεί να αντιμετωπίσει χωρίς κανένα πρόβλημα όλα τα ενικά φαινόμενα που διαφέρουν κατά τις αριθμητικές τιμές των οικείων "χαρακτηριστικών παραμέτρων" και "αρχικών και οριακών συνθηκών", έτσι και η ψυχανάλυση μπορεί να αντιμετωπίσει χωρίς κανένα πρόβλημα τις διαφορετικές εκφάνσεις των 'γενικών' νόμων που της προσιδιάζουν. (1997, σ. 15)

Ωστόσο, παρά την αναλογία με τη φυσική, την οποία ο AM αναγνωρίζει και χρειάζεται προκειμένου να έχουμε γνώση των ψυχικών φαινομένων, εξακολουθεί να επιμένει ότι τα φαινόμενα της ψυχανάλυσης είναι απολύτως μοναδικά. Μάλιστα, ακριβώς επειδή συγκροτούνται σε δομή, όπως υποστηρίζει, είναι επίσης "γνωσιακά ιδιοποιήσιμα" παρά, ή λόγω (;) της μοναδικότητάς τους. Το προηγούμενο παράθεμα συνεχίζεται ως εξής:

Γιατί μπορεί μεν η "ακροφοβία" τούτου του συγκεκριμένου "ασθενούς" να είναι απολύτως ιδιαίτερη και απολύτως μοναδικές οι αναλυτικές συνεδρίες στις οποίες αυτός μετέχει, αλλά το γεγονός ότι αυτή η ιδιαίτερη "ακροφοβία" σχετίζεται δομικά με τα άλλα στοιχεία του "ασυνειδήτου" του, επίσης απολύτως ιδιαίτερα και μοναδικά, παρέχει στις εν λόγω συνεδρίες την ευελιξία να αντιμετωπίσουν αυτήν την "ακροφοβία" λυσιτελώς. (1997, σσ. 15-16)

Το τι συνιστά *ευελιξία* της αναλυτικής συνεδρίας δεν διευκρινίζεται ώστε να γίνει σαφές πώς η ψυχανάλυση χειρίζεται την ένταση ανάμεσα στην ενικότητα των περιπτώσεων και τη γενικότητα των εννοιών. Ίσως γι' αυτό το λόγο, το ίδιο θέμα, στο κείμενο «Ψυχανάλυση: Μια πρόκληση στη φιλοσοφία», αντιμετωπίζεται από τον AM

με λιγότερη κατηγορηματικότητα και περισσότερο σκεπτικισμό. Δηλαδή, στο δεύτερο αυτό κείμενο, η σχέση ενικότητας και γνώσης στην ψυχανάλυση δεν είναι λυμένη, αλλά αναγνωρίζεται ως πρόβλημα, ως «παράδοξο» το οποίο καλείται η φιλοσοφία να αντιμετωπίσει. Ο AM ζητεί από τη φιλοσοφία

να διευρύνει την έννοια «έννοια», να εξετάσει κριτικά, να αναλύσει και να διατυπώσει επαρκώς τις σχέσεις που συνδέουν ή μπορούν να συνδέσουν τις διάφορες έννοιες και τις διάφορες κατηγορίες εννοιών με τα «στιγμιότυπα», με τις περιπτώσεις εφαρμογής τους (...). (1999, σ. 40)

Ζητεί, επίσης, από τη φιλοσοφία, στο ίδιο κείμενο, να απεγκλωβιστεί από το πρότυπο γνώσης που παρέχει η φυσική, με την έμφαση που δίνεται στην οπτική του τρίτου προσώπου και την αντίφαση ανάμεσα στη γενικότητα των εννοιών και την ενικότητα των περιπτώσεων, και να μελετήσει το παράδειγμα της ψυχανάλυσης. Ζητεί δηλαδή από τη φιλοσοφία να σκύψει ξανά πάνω στο πρόβλημα των *καθόλου* και των *επιμέρους* (universals/particulars). Είναι ένα πρόβλημα πολύ παλιό και έχουν υπάρξει πολλές απόπειρες λύσεις. Μια από αυτές ήταν των *νομιναλιστών* που ήθελε τους γενικούς όρους να σημαίνουν επί μέρους έννοιες που εκπροσωπούσαν και άλλες επί μέρους, πάντα, ιδέες. Μια άλλη απόπειρα, βιτγκενσταϊνική, μιλάει για σχέσεις *οικογενειακής ομοιότητας* ανάμεσα σε πλήθος επί μέρους εννοιών¹⁰. Γιατί όμως θέλει να λύσει ο AM αυτό το πρόβλημα; Διότι θεωρεί ότι μόνον έτσι, με μια πιο πλούσια και πιο πλουραλιστική έννοια γνώσης, θα μπορέσει η ψυχανάλυση να διεκδικήσει εύσημα επιστημονικότητας. Υπάρχει, ωστόσο, και μια άλλη οδός.

Η ψυχανάλυση και οι τέχνες

Αντί να προσπαθούμε να εντάξουμε, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, την ψυχανάλυση στο πρότυπο της φυσικής, όπως αυτό έχει παγιωθεί από ένα ρασιοναλιστικό μοντέλο, θα ήταν, ίσως, πιο πρόσφορο να αξιοποιηθούν οι αναλογίες της ψυχανάλυσης με κλάδους όπως η ιατρική ή η νομική που κατ' εξοχήν ασχολούνται με τη μελέτη περιπτώσεων. Η σύγκριση αυτή θα έφερνε βεβαίως την ψυχανάλυση πιο κοντά

• ¹⁰ Η πρόταση που κάνει ο AM μιλώντας για «ανοικτές έννοιες» στην ψυχανάλυση ή διεύρυνση της έννοιας «έννοια» από τη φιλοσοφία δεν βλέπω πώς μπορεί να οδηγήσει σε λύση. Οι έννοιες είτε είναι συγκεκριμένες, οπότε είναι κλειστές, είτε είναι γενικές, οπότε δεν μπορεί παρά να είναι ανοικτές. Μάλιστα, η ανοικτότητα των εννοιών έχει συζητηθεί ειδικά για την περίπτωση των φυσικών επιστημών. Ειδικά για τα περί 'ανοικτής υφής' των εννοιών βλέπε Waismann, F., 1960, "Verifiability", στο Anthony Flew (ed.), *Essays on Logic and Language* (First Series), Oxford: Basil Blackwell, σσ. 117-144.

σ' αυτό που λέγεται τέχνη ή τεχνική και λιγότερο κοντά σ' αυτό που παραδοσιακά ονομάζεται επιστήμη. Ωστόσο, επ' αυτού θα είχα να παρατηρήσω τα εξής:

1. Η ιστορικιστική φιλοσοφία της επιστήμης, όπως αυτή αναπτύχθηκε κυρίως στο έργο του T.S. Kuhn, έδωσε έμφαση, ακόμη και για τις κλασικές επιστήμες της φυσικής ή της χημείας, στην άσκηση με παραδείγματα για τη μύηση και την εκμάθηση των επιστημονικών θεωριών. Οι επιστήμονες, δηλαδή, υποστήριξε ο T.S. Kuhn, δεν μαθαίνουν γενικές αρχές και νόμους τους οποίους χρησιμοποιούν στη συνέχεια σε νέες περιπτώσεις εφαρμογής, αλλά ασκούνται με συγκεκριμένα, επί μέρους, παραδείγματα που προβάλλουν ως πρότυπα για μελλοντική χρήση. Η επιστημονική θεωρία μπορεί να διατυπωθεί αξιωματικά και οι έννοιές της μπορεί να αξιώνουν καθολική εφαρμοσιμότητα, ωστόσο, η γενικότητα αυτή κατακτάται πρακτικά με την επίλυση όλο και περισσότερων, και όλο και πιο λεπτομερών, συγκεκριμένων προβλημάτων (περιπτώσεων) κατά το πρότυπο ορισμένων αρχικών, και πάντα συγκεκριμένων, επιτευγμάτων. Τα προβλήματα αυτά, θεωρητικά ή εφαρμοσμένα, συστήνουν ένα ανοικτό πεδίο εφαρμογής που δεν κλείνεται από καμία έννοια.
2. Στη σύγχρονη γνωσιακή επιστήμη και στην έρευνα για την ανάπτυξη τεχνητής νοημοσύνης γίνεται προσπάθεια να μελετηθεί το λεγόμενο *case-based reasoning* (λογική περιπτώσεων), ο τρόπος δηλαδή σκέψης που στηρίζεται στην επίκληση συγκεκριμένων περιπτώσεων για την επίλυση προβλημάτων. Η *λογική περιπτώσεων* αντιδιαστέλλεται προς τη *λογική των γενικών κανόνων* κατά το ότι δεν συνδέει κανόνες ώστε να επιλύσει ένα πρόβλημα, αλλά ανασύρει από τη μνήμη μια συναφή περίπτωση λύσης (ή αποτυχίας λύσης) προκειμένου να αντιμετωπιστεί ένα ανάλογο πρόβλημα ή ένα εντελώς νέο. Αυτό π.χ. γίνεται σε συστήματα δικαίου που βασίζονται στη νομολογία. Σε κάθε νέα υπόθεση, χρησιμοποιούνται προηγούμενες, συναφείς, αποφάσεις δικαστηρίων. Αυτός ο τρόπος σκέψης θεωρείται ότι πλεονεκτεί έναντι αυτού που βασίζεται σε γενικούς κανόνες, τουλάχιστον σε ορισμένους τομείς, διότι (μεταξύ άλλων) είναι ταχύτερος, επιτρέπει τη δημιουργική επίλυση προβλημάτων αφού δεν είναι μια απλή επαναχρησιμοποίηση των παλαιών περιπτώσεων, και ανανεώνει συνεχώς, δια του εμπλουτισμού, τη γνώση μας. Από κάθε νέα περίπτωση που επιλύουμε, μαθαίνουμε καινούργια πράγματα τα οποία μπορεί να χρησιμοποιήσουμε στο μέλλον. Βεβαίως, η έρευνα στον τομέα αυτό έχει πολλά προβλήματα να μελετήσει: τι λογίζεται ως περίπτωση άξια να αποθηκευτεί, πώς

γίνεται η ανάσυρση των περιπτώσεων, πώς διαπιστώνεται η συνάφεια των περιπτώσεων με το προς επίλυση θέμα, πώς προσαρμόζεται η παλαιά λύση στο νέο πρόβλημα, κ.λπ.¹¹ Ωστόσο, η μελέτη της λογικής περιπτώσεων δείχνει προς μία κατεύθυνση αντίθετη από αυτή που φαίνεται να ακολουθεί ο ΑΜ. Αντί να επιχειρούμε να συμβιβάσουμε το αφηρημένο των εννοιών με το συγκεκριμένο των περιπτώσεων, η έρευνα στη λογική των περιπτώσεων προβάλλει, μονομερώς, τη σημασία του συγκεκριμένου και ενικού. Δεν ξέρω, ωστόσο, αν η ψυχανάλυση μπορεί να προσομοιωθεί προς τα μοντέλα αυτού του τρόπου σκέψης. Θα είχε ενδιαφέρον να εξεταστεί αν στην ψυχανάλυση οι αναλυτές στηρίζονται στην προηγούμενη εμπειρία διακεκριμένων περιπτώσεων, που δεν ομογενοποιούνται σε κανόνες, ή επιδίδονται μάλλον σε αφηρημένους παραγωγικούς συλλογισμούς.

3. Η επιστημονική μέθοδος θεωρείται ότι συνίσταται στην εφαρμογή ενός αφηρημένου και γενικού εννοιολογικού συστήματος στα προβλήματα και στα φαινόμενα που παρουσιάζει η εμπειρία, υπό τους όρους που προβλέπει η εκάστοτε επιστημονική θεωρία. Πρόκειται για ένα ρασιοναλιστικό πρότυπο η καταγωγή του οποίου μπορεί να αναζητηθεί στο έργο του Renè Descartes. Ωστόσο, φιλόσοφοι, όπως ο E. Mach, υποστήριξαν ότι οι έννοιες και οι φυσικοί νόμοι δεν είναι τίποτε άλλο από μέσα να χειριζόμαστε με οικονομικό, περιληπτικό, τρόπο τα φαινόμενα και να κάνουμε προβλέψεις. Η θέση αυτή δίνει στις έννοιες και τους νόμους περισσότερο εργαλειακό χαρακτήρα και αμβλύνει την ένταση ανάμεσα στο γενικό και το συγκεκριμένο. Καθιστά την επιστήμη έναν τρόπο χειρισμού ενός μεγάλου αριθμού δεδομένων. Βεβαίως ο Mach μπορεί να αναφερόταν στο πλήθος των δεδομένων των αισθήσεων, αλλά μπορεί κανείς να προεκτείνει τη σκέψη του και να δει το εννοιολογικό σύστημα και τους γενικούς νόμους ως τρόπο χειρισμού του πλήθους των περιπτώσεων στις οποίες οι επιστημονικές θεωρίες καλούνται να αναφερθούν.
4. Ενώ συνήθως η επιστημονική μέθοδος αντιπαραβάλλεται προς τις τέχνες και τις τεχνικές, η Frances Yates¹² έρχεται να μας υπενθυμίσει ότι ή ίδια η έννοια της μεθόδου στην επιστήμη, όπως αυτή αναπτύχθηκε από τους F. Bacon και

¹¹ Για περισσότερα περί της λογικής περιπτώσεων βλέπε: Kolodner, J., 1993, *Case –Based Reasoning*, San Mateo, CA: Morgan Kaufmann Publishers Inc., Leake, D. B., (ed), 1996, *Case-Based Reasoning. Experiences, Lessons and Future Directions*, Cambridge, MA: AAAI Press, The MIT Press, Asley, K. D., 1990, *Modeling Legal Argument. Reasoning with Cases and Hypotheticals*, Cambridge, MA: A Bradford Book, Press, The MIT Press

Descartes τον 17ο αιώνα, συνδέεται με απόπειρες, κατά τον Μεσαίωνα και την Αναγέννηση, να συγκροτηθούν τεχνικές –μέθοδοι- υποβοηθητικές της μνήμης (ars memorativa, ars combinatoria, κ.λπ) οι οποίες στηρίζονταν, κυρίως, στην απομνημόνευση συγκεκριμένων στοιχείων, εμβλημάτων και εικόνων. Οι τεχνικές αυτές, αποκαθαρμένες από τα μυστικιστικά και μεταφυσικά τους στοιχεία, και αποσπασμένες από τα στενά όρια της ρητορικής, μετασχηματίστηκαν σε όργανα γνώσης του κόσμου¹³. Ενώ η τέχνη της μνήμης, η μνημοτεχνική, ξεκίνησε ως μέθοδος απεικόνισης του κόσμου στη μνήμη και απομνημόνευσης του πλήθους των γνώσεων, τον 17^ο αιώνα έγινε μέθοδος έρευνας του κόσμου με στόχο την ανακάλυψη νέας γνώσης.

Επίλογος

Ο ΑΜ, εξετάζοντας την περίπτωση της ψυχανάλυσης, θέτει ενώπιόν μας δύο πολύ σοβαρά ζητήματα: τη σχέση των γενικών εννοιών των θεωριών με τις συγκεκριμένες περιστάσεις στις οποίες αυτές καλούνται να εφαρμοστούν, και δεύτερον, την ιδιαιτερότητα και σημασία της μελέτης περιπτώσεων. Πρόκειται για δύο θέματα καίρια για τη φιλοσοφία της επιστήμης, η οποία δοκιμάζει να αποσπαστεί, εδώ και καιρό, από τα παραδεδομένα ρασιοναλιστικά πρότυπα. Η μελέτη των ιδιαζόντων χαρακτηριστικών της ψυχανάλυσης προσθέτει μια νέα περίπτωση στην παρακαταθήκη των κλάδων που έχουν ερευνηθεί από τη φιλοσοφία. Το πώς, όμως, θα αξιοποιηθούν τα συμπεράσματα, είναι, όπως έδειξε ο ΑΜ, ένα ανοικτό πρόβλημα.

¹² Yates, F., 1984, *The Art of Memory*, London: Ark Paperbacks, Routledge, ειδικά το κεφ. vii.

¹³ Βλέπε επίσης Rossi, P., 2000, *Logic and the Art of Memory*, Chicago: The University of Chicago Press.